

Stanisław Majewski

Wychowanie przedszkolne w województwie kieleckim w latach 1950/51-1960

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 9, 61-78

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Majewski

WYCHOWANIE PRZEDSZKOLNE W WOJEWÓDZTWIE KIELECKIM W LATACH 1950/51–1960/61

Dzieje wychowania przedszkolnego na Kielecczyźnie nie były do tej pory przedmiotem szerszego zainteresowania historyków oświaty i wychowania. Dlatego też i literatura przedmiotu nie jest zbyt bogata, nie licząc kilku artykułów naukowych i wzmianek w ogólniejszych publikacjach. Wynika stąd potrzeba prowadzenia wnikliwych badań tej ważnej dziedziny systemu oświatowo-wychowawczego¹.

Drugi ważny powód uzasadniający konieczność odtworzenia historii wychowania przedszkolnego w okręgu szkolnym kieleckim to postępująca zwłaszcza w okresie powojennym integracja przedszkola z zasadniczym szczeblem systemu szkolnego, szkołą podstawową i stałe rozszerzanie funkcji i zadań placówek przedszkolnych w systemie oświatowym naszego kraju.

Dla pełniejszego zatem wyjaśnienia i zrozumienia osiągnięć i braków szkolnictwa kieleckiego niezbędna jest znajomość dróg rozwojowych wychowania przedszkolnego w tym regionie.

Zanim jednak przejdziemy do rozważań szczegółowych konieczne jest wyjaśnienie ram chronologicznych niniejszego artykułu.

---

¹ S. M a j e w s k i, *Wychowanie przedszkolne w okręgu szkolnym kieleckim 1945–1950*, „Ruch Pedagogiczny” 1979, nr 5, s. 602–613; H. C i s z e k, *Wychowanie przedszkolne na Kielecczyźnie w latach 1944–1984*, w: *Główne problemy oświaty i wychowania na Kielecczyźnie w 40-lecie PRL*, pod red. J. Krasuskiego i Z. Ruty, Kielce 1987, s. 88–101.

Autorka jedynej w zasadzie monografii wychowania przedszkolnego dotyczącej całej Polski, Z. Woźnicka stwierdza, że „wyraźna zależność pozycji wychowania przedszkolnego od sytuacji ekonomicznej kraju i aktualnych zadań polityczno-gospodarczych pozwala na wyróżnienie w jego powojennej historii okresów, odpowiadających okresom realizacji kolejnych wieloletnich planów gospodarczych, z których każdy charakteryzuje się określonymi tendencjami w dziedzinie polityki socjalnej i oświatowej”². Trafność tego założenia potwierdza się zwłaszcza dla dziesięciolecia 1950/51–1960/61.

Ramy tego opracowania nie pozwalają na omówienie wychowania przedszkolnego na przestrzeni powojennego półwiecza. Niemniej okres, który jest przedmiotem zainteresowania autora stanowi dla prezentowanej dziedziny kolejny, niezwykle charakterystyczny etap dziejowy i daje się uzasadnić wieloma kryteriami: społeczno-ekonomicznymi, politycznymi, oświatowymi. U progu lat pięćdziesiątych nastąpiła zmiana polityki oświatowej w stosunku do wychowania przedszkolnego, co sygnalizujemy poniżej. Omawiany etap zamyka natomiast uchwalenie przez Sejm ustawy z 15 lipca 1961 roku o rozwoju systemu oświaty i wychowania, w której zintegrowano przedszkole z systemem szkolnym stwierdzając, że ma ono na celu: „1) wszechstronny rozwój dzieci i przygotowanie ich do rozpoczęcia nauki w szkole, 2) pomoc pracującym rodzicom w zapewnieniu dzieciom opieki wychowawczej”³.

Pierwszym okresem rozwoju wychowania przedszkolnego w Polsce po II wojnie światowej są lata 1945–1950. W tym czasie nie tylko odbudowano przedwojenną sieć przedszkoli, ale również znacznie rozszerzono opiekę przedszkolną nad dziećmi zarówno w całym kraju, jak również na omawianym terenie. Ten okres był przedmiotem zainteresowania autora w innym artykule.

Natomiast w latach pięćdziesiątych zarysowały się przed wychowaniem przedszkolnym nowe zadania wynikające z całokształtu polityki

---

² Z. Woźnicka, *Wychowanie przedszkolne w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972, s. 4.

³ *Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania w PRL z 15 lipca 1961 r.*, Dz. Ustaw 1961, nr 32.

oświatowej państwa. Ta z kolei uzależniona była od całego szeregu czynników politycznych, społecznych i ekonomicznych. Nie trzeba szerzej uzasadniać, że lata pięćdziesiąte stanowią w dziejach powojennych okres najbardziej skomplikowany, trudny do jednoznacznej oceny, gdyż nie został on jeszcze dokładnie zbadany przez historyków. Zapoczątkowany po październiku 1956 roku okres odnowy w wielu dziedzinach życia społecznego został stosunkowo szybko zahamowany, co znalazło także odzwierciedlenie w zmianach polityki oświatowej w kraju i regionie.

Omawiane lata to okres intensywnej industrializacji województwa (plan 6-letni i pierwsza pięciolatka) i przekształceń strukturalnych ludności. Przemiany demograficzne miały ogromny wpływ na organizację szkolnictwa, gdyż pierwszy powojenny wyż demograficzny spowodował konieczność rozbudowy różnych typów szkół i placówek oświatowo-wychowawczych, w tym także przedszkoli. Już u progu lat pięćdziesiątych zanotowano duże nasilenie urodzeń. W 1950 roku wynosiło ono 30 osób na 1000 mieszkańców. Przyrost urodzeń obniżył się dopiero pod koniec tego okresu i przykładowo w 1960 roku wynosił już około 22 osoby na 1000 mieszkańców województwa kieleckiego. Lata realizacji planu 6-letniego charakteryzowały się, mimo migracji ludności wiejskiej do sąsiednich terenów województw przemysłowych, przyrostem ludności o 110 tysięcy, zaś w pierwszej pięciolatce o dalsze 117 tysięcy⁴.

Na rozwój i organizację wychowania przedszkolnego wywarły wpływ założenia wspomnianego planu 6-letniego, nazwanego planem budowy podstaw socjalizmu w Polsce, który zakładał przede wszystkim rozbudowę wielkiego przemysłu. W latach 1950–1955 zainwestowano ogółem w rozwój przemysłu kwotę ponad 4,6 mld złotych. Stanowiło to 52% globalnej wielkości nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na rozwój gospodarki województwa⁵.

Rozszerzenie opieki przedszkolnej w założeniach miało umożliwić i ułatwiać dopływ kadr do rozwijającej się gospodarki Kielecczyny, zachęcać kobiety do podejmowania pracy zawodowej. W tym kierunku

---

⁴ *Kieleckie, rozwój województwa w Polsce Ludowej*, pod red. J. Pazdura i B. Stachury, Warszawa 1970, s. 16–17.

⁵ *Kieleckie...*, s. 137.

zmierzały również wytyczne i zarządzenia Ministra Oświaty z lat 1950–1951, wprowadzające istotne zmiany w sieci i organizacji tych placówek.

Zarządzenie z dnia 2 maja 1950 roku ustalało czas trwania zajęć nie tylko w przedszkolach miejskich na 9 godzin, ale również w przedszkolach wsi spółdzielczych, PGR-ach, POM-ach. W razie konieczności przedszkola miały pracować także na dwie zmiany⁶.

Wyrazem zwiększonej roli zakładów pracy w kwalifikowaniu do przedszkoli były postanowienia instrukcji CRZZ z 14 kwietnia 1950 roku. O przyjęciu do przedszkoli zakładowych decydowała rada zakładowa wspólnie z referatem socjalnym danego zakładu pracy i kierowniczką przedszkola, w pozostałych kwalifikowały dzieci społeczne komisje z udziałem m.in. przedstawicieli rady narodowej, powiatowej rady związków zawodowych, organizacji społecznych jak Liga Kobiet czy spółdzielczych na wsiach oraz komitetów rodzicielskich⁷.

Cel przedszkoli sprecyzowano bardzo wyraźnie w instrukcji z 19 kwietnia 1951 roku. Stwierdzono tam, że „przedszkole w Polsce Ludowej w okresie planu 6-letniego jest placówką, która zapewniając opiekę dzieciom pozwala kobietom wziąć czynny udział w budowie podstaw socjalizmu. Przedszkole realizuje zasady wszechstronnego rozwoju dziecka wg założeń socjalistycznego wychowania”⁸. Za najważniejsze zadania uznano systematyczną rozbudowę sieci przedszkoli przede wszystkim w miastach i osiedlach, gdzie zatrudniona była w przemyśle duża liczba kobiet, a następnie na wsiach posiadających państwowe gospodarstwa rolne i spółdzielnie produkcyjne. Bezwzględne pierwszeństwo w korzystaniu z opieki otrzymały dzieci matek pracujących.

Założenia rozwoju wychowania przedszkolnego na terenie województwa kieleckiego w okresie planu 6-letniego opracowano w 1949 roku. Zakładały one ponad dwukrotny wzrost liczby placówek przedszkolnych w stosunku do 1949 roku. O ile w roku 1950 planowano 390 przedszkoli, to w 1955 roku ich liczba miała wzrosnąć do 880.

---

⁶ Ministerstwo Oświaty. Wytyczne w sprawie reorganizacji przedszkoli, cz. I, Warszawa 1950, Dz. Urz. Min. Ośw. 1950, nr 7, poz. 114.

⁷ Z. W o ł n i c k a, *Wychowanie...*, s. 54.

⁸ Dz. Urz. Min. Ośw. 1951 nr 8, poz. 86.

Jeszcze wyraźniej przedstawiono wzrost liczby dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym z 17,5 tysiąca w 1950 roku do 43 tysięcy w 1955 roku.

Zdecydowanie miał wzrosnąć wskaźnik dzieci objętych tym wychowaniem w stosunku do ogólnej liczby dzieci w wieku 3–6 lat. Pod koniec sześciolatki wskaźnik ten miał mianowicie wynosić 34,5. Założenia planu 6-letniego w tej dziedzinie przedstawiono w tabeli 1.

TABELA 1. Założenia planu 6-letniego w zakresie wychowania przedszkolnego w województwie kieleckim

Lp.	Wyszczególnienie	Lata					
		1950	1951	1952	1953	1954	1955
1.	Liczba przedszkoli	390	488	575	684	782	880
2.	Przedszkola na wsiach	184	331	377	424	501	571
3.	Liczba dzieci w przedszkolach	17 580	22 000	26 000	32 500	37 000	43 000
4.	Liczba dzieci w przedszkolach na wsiach	11 870	15 100	18 300	21 500	24 800	28 000
5.	Procent w stosunku do ogólnej liczby dzieci 3–6 lat	15	18	21	26	30	34,5
6.	W tym na wsiach	10	12	15	17	20	22,5
7.	Personel pedagogiczny pełnozatrudniony	598	745	872	1 033	1 188	1 343
8.	Z liczby pełnozatrudnionych o pełnych kwalifikacjach	180	300	400	600	750	1 000

Ź r ó d ł o: Archiwum Państwowe w Kielcach. Zespół Wojewódzka Rada Narodowa 1945–1950, sygn. 1035.

Jak wynika z przedstawionych danych liczbowych, wykonanie planowanych zadań radykalnie poprawiłoby sytuację w zakresie wychowania przedszkolnego. Przyjęte wskaźniki nie były jednak, zdaniem twórców powyższego planu optymalne. Przewidywana przebudowa struktury gospodarczej wsi, jak też rozwój przemysłu wymagały zwiększenia liczby dzieci w przedszkolach nawet do 60 000. Jednak w realizacji zadań powstało w praktyce wiele trudności, co sprawiło, że nie zdołano osiągnąć

TABELA 2. Sieć przedszkoli w województwie kieleckim w roku szkolnym 1950/51*

Lp.	Powiaty	Liczba przedszkoli	Miasta			Wieś		
			1	2	3	1	2	3
1.	Busko	30	1	1	-	24	4	-
2.	Jędrzejów	36	1	2	1	28	4	-
3.	Kielce powiat	24	-	1	4	12	7	-
4.	Kielce miasto	10	3	3	4	-	-	-
5.	Końskie	28	-	3	1	24	-	-
6.	Kozienice	40	2	4	-	29	4	1
7.	Opatów	36	-	-	1	25	9	1
8.	Ostrowiec miasto	4	1	2	1	-	-	-
9.	Opoczno	20	-	1	1	14	4	-
10.	Pińczów	35	-	2	-	30	2	-
11.	Radom powiat	16	-	2	-	9	3	2
12.	Radom miasto	15	1	4	10	-	-	-
13.	Sandomierz	43	1	4	1	33	4	-
14.	Starachowice	25	-	4	2	17	2	-
15.	Włoszczowa	37	1	2	-	33	1	-

Źródło: Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania w Kielcach,teczka statystyka przedszkoli 1950/51.

* rubryki 1, 2, 3 oznaczają przedszkola o 1, 2, 3 wychowawczyńach razem z kierowniczką przedszkola

planowanego rozwoju opieki przedszkolnej. Ze sprawozdania dotyczącego wykonania wojewódzkiego planu gospodarczego za pierwszy kwartał 1951 roku wynika, że mimo obniżenia pierwotnie przyjętych założeń planu 6-letniego i tak nie wykonano zadań. W pierwszym kwartale 1951 roku zarejestrowano 399 przedszkoli z liczbą 16 439 dzieci. Niewiele zmieniła się ta sytuacja w końcu 1951 roku. Według sprawozdania za czwarty kwartał tego roku liczba przedszkoli wzrosła zaledwie o 4 placówki, a liczba dzieci nawet zmniejszyła się do 15 634, co stanowiło 94% w porównaniu z I kwartałem analizowanego roku. Powodem takiej

sytuacji były między innymi zasady finansowania przedszkoli⁹. Załącznik do instrukcji Ministerstwa Oświaty z dnia 19 kwietnia 1951 roku ustalał inne zasady odpłatności rodziców dla przedszkoli państwowych i TPD w miastach, inne dla przedszkoli zakładów pracy i jeszcze inne dla przedszkoli wiejskich. W tych ostatnich rodzice obciążeni zostali niemal całością kosztów żywienia dzieci, co przy stosunkowo słabym jeszcze uświadomieniu sobie przez ludność wiejską potrzeb rozwojowych dziecka i znaczenia zorganizowanej opieki przedszkolnej w zaspokajaniu tych potrzeb, nie wpływało dodatnio na rozwój przedszkoli wiejskich. U progu lat pięćdziesiątych ludność województwa kieleckiego szczególnie w powiatach przychółkowych była uboga i nie przyzwyczajona do świadczeń. Wiele trudności miała administracja szkolna w zapewnieniu zróżnicowanego wyżywienia w przedszkolach 5 i 9-godzinnych. Często matki domagały się w 5-godzinnych przedszkolach także trzykrotnego wyżywienia. Było to jedną z przyczyn odpływu dzieci z niektórych placówek. Na politykę oświatową w zakresie rozmieszczenia placówek przedszkolnych miały wpływ założenia uprzemysławiania miast i silne tendencje do kolektywizacji rolnictwa, co spotykało się z silnym oporem rolniczej ludności wiejskiej. Ważnym problemem dla wojewódzkich władz oświatowych w 1951 roku było przeprowadzenie reorganizacji sieci przedszkoli zgodnie z tendencjami w polityce gospodarczej państwa. W omawianym województwie przesunięto wówczas 22 przedszkola ze wsi o przewadze dużych gospodarstw indywidualnych do wsi spółdzielczych, PGR, wsi z przewagą chłopów małorolnych itp.

W rezultacie w roku 1951/52 zwiększyła się np. liczba przedszkoli w spółdzielniach produkcyjnych z 17 do 29, a w PGR z 8 do 16. Ukształtował się też charakterystyczny dla tego okresu skład socjalny dzieci uczęszczających do przedszkoli. Po akcji rekrutacyjnej z sierpnia 1951 roku wyglądał on następująco:

- dzieci robotników – 36,1%
- dzieci robotników rolnych – 15,1%
- dzieci pracowników umysłowych – 16,0%

---

⁹ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: AP Kielce), zespół Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego (dalej: WKPG), sygn. 122, 123, 124.

- dzieci członków spółdzielni produkcyjnych – 1,5%
- dzieci chłopów małorolnych – 20,2%
- dzieci chłopów średniorolnych – 8,24%
- dzieci właścicieli większych gospodarstw rolnych – 0,06%
- dzieci rzemieślników – 2,8%¹⁰.

Obserwujemy jednak bardzo nieznaczny wzrost liczby dzieci w przedszkolach w następnych latach planu 6-letniego. Świadczą o tym dane liczbowe z lat 1952–1955.

TABELA 3. Przedszkola w województwie kieleckim w latach 1952–55

Lp.	Wyszczególnienie	Rok	
		1952	1955
1.	Liczba przedszkoli	417	460
2.	Przedszkola w miastach	101	115
3.	Przedszkola wiejskie	316	345

Źródło: *XX lat województwa kieleckiego w liczbach*, Kielce 1964, s. 310; Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania. Sprawozdanie GUS K-2-a z dnia 31 XII 1955 r.

W roku 1952 w przedszkolach było 17 879 dzieci w tym 10 481 we wsiach i 7398 w miastach. W latach następnych liczba dzieci nieznacznie wzrosła (1953 – 18 601, 1954 – 18 607), a w ostatnim roku realizacji planu znów spadła do 18 053 dzieci. Choć sieć przedszkoli szybciej rozwijała się we wsiach (tabela 3), to jednak w omawianym okresie nastąpił tam znaczny spadek liczby dzieci z 10 481 w roku 1952 do 9819 w roku 1955. W miastach w tym czasie mamy wzrost z 7398 do 8240 dzieci. Omawiany okres charakteryzuje się więc wzrastającą różnicą między miastem a wsią, na terenie której rozwój przedszkoli uległ wyraźnemu zahamowaniu. Była to tendencja ogólnopolska¹¹.

¹⁰ Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania w Kielcach (dalej: KOiW), Sprawozdanie z wykonania zadań za 1952 rok w zakresie przedszkoli, s. 2.

¹¹ Archiwum KOiW Kielce. Biuletyny statystyczne nr 1/1952, nr 2/1953, Formularze statystyczne GUS, symbol K-2-d z 1954 i 1955 roku.

Reorganizacja przedszkoli zrodziła duże zapotrzebowanie na kadrę pedagogiczną. Liczba wychowawczyń wzrosła z 557 w 1950 roku do 730 w 1955 roku. Znacznie obniżył się odsetek niekwalifikowanych kadr (tabela 4).

TABELA 4. Kadra pedagogiczna przedszkoli w latach 1950–55

Lp.	Wyszczególnienie	Rok		Wskaźnik zmian (wzrost, spadek)
		1950/51	1955/56	
1.	Liczba wychowawczyń wraz z kierowniczkami	557	730	173
2.	Kwalifikowanych	231	550	319
3.	Niekwalifikowanych	326	180	146
4.	Odsetek niekwalifikowanych w stosunku do ogólnej liczby	58,5	24,6	33,9

Ź r ó d ł o: Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania. Zestawienie przedszkoli 1950/51, Biuletyny statystyczne 1951–1955; *Województwo kieleckie w liczbach 1961–1965*, Kielce 1966, s. 310.

W celu szybszego przygotowania kwalifikowanych kadr pedagogicznych dla przedszkoli władze oświatowe uruchomiły dodatkowe formy kształcenia m.in. roczne kursy dla absolwentek IX klasy i trzymiesięczne dla absolwentek XI klasy liceum ogólnokształcącego. Oprócz kształcenia kursowego wychowawczynie uzupełniały wykształcenie na komisjach rejonowych. Kierowano także do pracy na terenie województwa kieleckiego absolwentki z liceów innych województw. Nie wszystkie jednak podejmowały tu pracę z powodu trudnych warunków mieszkaniowych.

Zastosowanie skróconych form kształcenia i dokształcania kadry pedagogicznej przedszkoli wpłynęło na obniżenie się odsetka kadr niekwalifikowanych. Odsetek ten w placówkach województwa kieleckiego zmniejszył się z 58,5% w 1950 roku do 24,6% w 1955 roku. W kraju w tym samym okresie nastąpił spadek nauczycieli niekwalifikowanych z 63,8 do 19 procent¹².

¹² Tamże.

Potrzeby lokalowe i materialne przedszkoli były w omawianym okresie bardzo duże. Mimo oddania 21 nowych przedszkoli, w miastach nie zapewniono opieki wszystkim zgłaszającym się dzieciom matek pracujących. Największe trudności z ich przyjęciem odnotowano w całym okresie planu 6-letniego w Kielcach i Radomiu. Podczas przeprowadzonej w 1954 roku analizy sytuacji gospodarczej województwa kieleckiego, której dokonano w Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego dla lat 1954–1960 ujawniły się potrzeby wybudowania 80 budynków przedszkolnych, z których część powinno się wówczas przeznaczyć na poprawę warunków pracy istniejących placówek, część na zwiększenie sieci przedszkoli. Wynikało z niej także, że przykładowo w powiecie buskim dla zaspokojenia najpilniejszych potrzeb konieczna była budowa 6 przedszkoli, w itżeckim – 4, w jędrzejowskim – 5, w kieleckim – 5, w koneckim – 4, w kozienickim – 4, w opatowskim – 4, w opoczyńskim – 7, we włoszczowskim – 4. Jak już wspomniano, szczególnie trudna była sytuacja w największych, przemysłowych miastach Kielecczyzny. W Kielcach istniało w tym okresie zapotrzebowanie na 5 przedszkoli. Podobnie Radom – miał placówki przepełnione, ponadto mało było ich w śródmieściu, należało wybudować 3 przedszkola czteroodziałowe. W Starachowicach w 1954 roku konieczne było jeszcze jedno przedszkole, natomiast do 1960 roku należało oddać do użytku 3 dalsze. Jedynie Skarżysko posiadało na ówczesnym etapie dobrze rozmieszczone i odpowiednio wyposażone przedszkola, zaspokajające potrzeby. W tym ośrodku w związku z napływem ludności na skutek rozwoju przemysłu konieczne było wybudowanie do 1960 roku tylko dwóch przedszkoli.

Oceniając okres 1950–1955, należy podkreślić wzrost poziomu pracy wychowawczej w przedszkolach, do czego przyczynił się nie tylko wzrost kwalifikacji kadry pedagogicznej, ale także opracowanie pierwszego tymczasowego programu pracy, który został wydany w 1950 roku, a następnie uzupełniony rok później instrukcją programową.

W pierwszej powojennej pięcioletce 1956–1960 na problematykę wychowania przedszkolnego istotny wpływ wywarły zmiany w polityce społecznej i gospodarczej. Plan ten charakteryzował się na Kielecczyźnie wyraźnym spadkiem tempa przyrostu zatrudnienia

i mniejszymi udziałami (w stosunku do planu 6-letniego) województwa w nakładach inwestycyjnych na przemysł w porównaniu z innymi województwami. Osłabieniu uległy także procesy uspołdzielczenia gospodarki rolnej, chociaż wartość globalna produkcji rolnej wzrastała w latach 1955–1959 średnio o 5% rocznie. W tym czasie rolnictwo stanowiło dla ludności Kielecczyny główne źródło utrzymania (63%) i znacznie przewyższało średnią krajową (47,2%)¹³.

Pierwotne założenia inwestycyjne dla szkolnictwa opiewały na sumę ponad 386 mln złotych. W ramach tych nakładów planowano budowę 35 przedszkoli. Zmniejszenie zakładanych limitów do sumy 312,5 mln czyniło zamierzenie to nierealnym, tym bardziej że większość funduszy miała być wykorzystana na poprawę sytuacji szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego¹⁴. W planie rozwoju wychowania przedszkolnego na lata 1956–1960 przewidywano wzrost liczby dzieci o 9% (tabela 5), zaś wskaźnik objęcia dzieci będących w wieku przedszkolnym miał zbliżyć się do 12%.

Wskaźnik ten w porównaniu z 1954 rokiem miał jednak wzrosnąć bardzo nieznacznie, więcej w środowiskach wiejskich, co częściowo można wytłumaczyć dalszym odpływem ludności wiejskiej do miast. Systematycznie więc podnosił się stopień zurbanizowania regionu. Szczególnie szybko rosła ludność największych przemysłowych miast. Stwarzało to dodatkowe trudności w zapewnieniu dzieciom, szczególnie matek pracujących opieki przedszkolnej w ośrodkach miejskich. Ponadto coraz więcej dzieci w wieku przedszkolnym przybywało właśnie w miastach. Stąd też i wskaźniki planu w tym zakresie ułożyły się korzystniej na wsi. Zjawisko zagęszczenia przedszkoli miejskich ze szczególną ostrością wystąpiło zresztą także w latach późniejszych¹⁵.

Obok omówionych wyżej przyczyn okres lat 1956–1960 wyodrębniają spośród innych także charakterystyczne założenia organizacyjne.

---

¹³ W. K a w a l e c, *Kielecczyna, rozwój gospodarczy regionu*, Warszawa 1962, s. 82–85. *Kieleckie, rozwój województwa...*, s. 138–139. *Województwo kieleckie w liczbach 1961–1965*, Kielce 1966, s. 435 i inne.

¹⁴ AP Kielce, zespół WKPG, sygn. 142.

¹⁵ AP Kielce, zespół WKPG, sygn. 80.

TABELA 5. Projekt planu 5-letniego 1956–1960 w zakresie wychowania przedszkolnego w województwie kieleckim

Lp.	Wyszczególnienie	Lata						Wzrost w procentach
		1954	1956	1957	1958	1959	1960	
1.	Liczba dzieci w przedszkolach	18 607	19 335	19 555	19 970	20 280	20 800	109,0
2.	W tym: typu miejskiego	12 356	12 180	12 400	12 770	13 055	13 520	111,0
3.	typu wiejskiego	6 521	7 155	7 155	7 200	7 225	7 280	101,8
4.	Liczba dzieci w dziecińcach	1 500	1 900	2 100	2 500	2 900	3 200	213,3
5.	Liczba dzieci w przedszkolach na 100 w wieku 3–6 lat	11,6	11,4	11,2	11,4	11,6	11,8	100,8
6.	W tym na wsiach	6,0	6,5	6,8	6,8	7,0	7,3	121,0

Ź r ó d ł o: Archiwum Państwowe w Kielcach, zespół Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego, sygn. 80.

W wytycznych do organizacji pracy w roku szkolnym 1956/57, następnie w piśmie Ministerstwa z dnia 5 XII 1956 roku i okólniku z 6 VI 1957 roku w sprawie rekrutacji i czasu przebywania dzieci w przedszkolach wiejskich w roku szkolnym 1957/58 uregulowane zostały sprawy organizacyjne na najbliższy okres. Przy przyjmowaniu dzieci do przedszkoli należało brać pod uwagę nie tylko fakt pracy zawodowej matki lub wielodzietność rodziny, ale także sytuację materialną i możliwość zapewnienia dziecku opieki w domu ze strony innych, np. osób niepracujących. Dzieci, które mogły mieć taką opiekę należało w zasadzie przyjmować do przedszkoli tylko na 5 godzin dziennie. Przy jednakowych warunkach rodzinnych pierwszeństwo w przyjmowaniu miały dzieci 6 i 5-letnie. Zalecano również większą dbałość o przestrzeganie norm higienicznych, przede wszystkim bezwzględne przestrzeganie przewidzianej normy 2,4 m² powierzchni na jedno dziecko. Odstępstwo

od tej zasady mogło mieć miejsce w wypadkach uzasadnionych potrzebami matek pracujących, ale tylko do granicy 1,3 m² na dziecko. Liczba dzieci zapisanych w oddziałach starszych nie mogła przekraczać 35, w oddziałach młodszych 30. Aby nie dopuszczać do rozluźnienia więzi rodzinnej między matką a dzieckiem, zalecano (tam gdzie to możliwe), stosować przerwy w pracy na czas ferii zimowych i wiosennych oraz wydłużać przerwę wakacyjną do 6-tygodni. Z tych samych względów przestrzegać należało bezwzględnie, aby rodzice nie pozostawiali dzieci w przedszkolach w czasie wolnym od pracy. Większy nacisk położony został na sprawy bezpieczeństwa dzieci. W tych placówkach, w których ze względu na pracę rodziców istniała konieczność wcześniejszego przychodzenia albo późniejszego odbierania dzieci przyjęto zasadę niepozostawiania dzieci samych, bez opieki osoby odpowiedzialnej z personelu. Przyjęte w okólniku zasady miały postać zaleceń i dawały władzom terenowym możliwość elastycznego wcielania ich w życie w zależności od sytuacji (potrzeb środowisk lokalnych)¹⁶. Wszystkie obowiązujące przepisy wydane w latach poprzednich a dotyczące funkcjonowania placówek wychowania przedszkolnego zostały zawarte w zarządzeniu Ministra Oświaty z dnia 23 VI 1958 roku w sprawie organizacji przedszkoli i innych placówek wychowania przedszkolnego oraz organizacji rady pedagogicznej przedszkola. Ustalono trzy zasadnicze typy przedszkoli oparte na właściwych dla każdego typu zasadach organizacyjnych i podstawach finansowych¹⁷:

- przedszkola typu miejskiego (w mieście, w osiedlu lub na wsi),
- przedszkola Państwowych Gospodarstw Rolnych,
- przedszkola typu wiejskiego (stałe i sezonowe).

Zarządzenie określiło również inne formy wychowania przedszkolnego, które mogły być uzupełnieniem sieci przedszkoli: dziecińce wiejskie, przedszkola przy szkołach, ogniska przedszkolne. Jak dotychczas, przedszkola i inne formy wychowania przedszkolnego mogły być prowadzone przez inspektoraty oświaty, zakłady pracy, spółdzielnie produkcyjne i spółdzielnie pracy oraz organizacje społeczne (TPD). Nadzór

---

¹⁶ Dz. Urz. Min. Ośw. 1957, nr 7, poz. 91.

¹⁷ Dz. Urz. Min. Ośw. 1958, nr 10, poz. 127.

nad wszystkimi placówkami sprawiały inspektoraty oświaty. W omawianym zarządzeniu przypomniano też podstawowe normy obowiązujące przedszkola, sprawy bezpieczeństwa dzieci, czasu pracy oraz personelu i zasady przyjmowania dzieci. Zwrócono też uwagę na problem żywienia.

Warto zaznaczyć, że w tym samym roku Ministerstwo Oświaty wydało dwa ważne okólniki. Jeden z nich nr 23 dotyczył placówek wychowawczych dla dzieci w wieku przedszkolnym prowadzonych przez TPD. Otóż organizowane one były na zasadach pełnej odpłatności rodziców. Opierały się na zarządzeniach i wytycznych Ministerstwa Oświaty, a nadzorowane były przez inspektoraty oświaty. Drugi okólnik nr 22 dotyczył organizacji przedszkoli przy szkołach podstawowych na wsi. Do przedszkoli tych miały być przyjmowane dzieci 5 i 6-letnie. Gdyby jednak liczba dzieci była większa jak 30, wówczas pierwszeństwo w przyjęciu otrzymywały dzieci starsze. Zalecano, aby stwarzać w tych placówkach możliwie najlepsze warunki materialne, lokalowe, podobnie jak w innych placówkach przedszkolnych.

W pierwszym roku realizacji planu 5-letniego nie zanotowano na terenie województwa kieleckiego postępu w zakresie sieci przedszkoli w porównaniu z 1955 rokiem.

Zarówno liczba przedszkoli, jak i dzieci zmniejszyła się. Nie wykonano także wskaźników narodowego planu gospodarczego, mimo jego korekty in minus w stosunku do projektu planu przedstawionego w tabeli 5. Planowano bowiem, że nabór dzieci będzie wynosił 18 930, jak wynika zaś z tabeli 6 wyniósł 17 913 dzieci, czyli około 95%¹⁸.

Przy końcu omawianego roku szkolnego, tj. w czerwcu 1957 roku (jak wynika ze sprawozdania Kuratorium) liczba przedszkoli spadła do 438, przy czym spadek dotyczył prawie wyłącznie przedszkoli typu wiejskiego zlokalizowanych we wsiach. Liczba tych placówek zmalała z 224 do 203. Proces ten nie został zahamowany także w następnym roku. Pewna stabilizacja nastąpiła dopiero w rok później, o czym świadczą dane zaprezentowane w tabeli 7. Charakterystyczna dla tego okresu jest także likwidacja placówek przedszkolnych, które związane były z PGR.

---

¹⁸ Archiwum KOiW, Sprawozdanie GUS o symbolu K-d-2, sygn. 5/56.

TABELA 6. Organizacja przedszkoli w województwie kieleckim 1956/57 (stan 31 XII 1956 r.)

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem przedszkoli	Oddziały				Dzieci
			1.	2	3	4 i więcej	
1.	Przedszkola Wydziału Oświaty	381	309	46	21	5	13 326
	Typu miejskiego	168	103	39	21	5	7 916
	w mieście	69	22	23	19	5	4 804
	na wsi	99	81	16	2	-	3 112
	Typu wiejskiego	213	206	7	-	-	5 410
2.	Przedszkola zakładów pracy	56	21	19	11	5	3 493
	Typu miejskiego	45	10	19	11	5	3 252
	w mieście	29	2	14	8	5	2 441
	na wsi	16	8	5	3	-	811
	Typu wiejskiego	11	11	-	-	-	241
3.	Prowadzone przez organizacje społeczne „Caritas”	19	6	10	3	-	1 094
	Typu miejskiego	19	6	10	3	-	1 094
	w mieście	15	4	8	3	-	959
	na wsi	4	2	2	-	-	135
	Typu wiejskiego	-	-	-	-	-	-
4.	Razem	456	336	75	35	10	17 913

Źródło: Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania, Sprawozdanie GUS K-d-2, sygn. 5/56.

Mimo że nie nastąpił w analizowanym okresie wzrost liczbowy przedszkoli, w sumie jednak widoczny jest wzrost liczby dzieci. Wyjątek stanowią tu dwa lata (1958 i 1959), w których mamy sytuację odwrotną. W tych latach bowiem liczba dzieci była niższa od analizowanego wcześniej 1957 roku. Liczba dzieci we wszystkich omawianych latach przedstawiała się następująco:

1955	18 053
1956	17 913
1957	18 178
1958	17 502
1959	17 828
1960	19 033 ¹⁹

Podobnie jak w latach 1950–1955 nastąpiły korzystne zmiany w przygotowaniu kadry pedagogicznej. Pod koniec realizacji planu 5-letniego

TABELA 7. Porównanie liczby przedszkoli województwa kieleckiego w latach 1957–1959

Lp.	Wyszczególnienie	Ogółem przedszkoli w okręgu, lata:		
		1957	1958	1959
1.	Liczba przedszkoli	438	418	415
	w tym: typu miejskiego	235	231	229
	w mieście	121	116	117
	na wsi	109	109	106
	w osiedlach	5	6	6
	typu wiejskiego	203	187	186
2.	Liczba przedszkoli wydziałów oświaty	366	357	353
	w tym: typu miejskiego	171	171	168
	typu wiejskiego	195	186	185
3.	Przedszkola przyzakładowe	53	42	43
	w tym PGR	7	2	-
4.	Przedszkola organizacji społecznych „Caritas”	19	19	19

Źródło: Archiwum Kuratorium Oświaty i Wychowania, Sprawozdanie z dnia 30 VI 1957 r., Sprawozdanie GUS K-d-2 z lat 1958 i 1959 według stanu 31 XII.

¹⁹ Tamże, Sprawozdania GUS o symbolu K-d-2 z lat 1955–1959, *Województwo kieleckie w liczbach...*, s. 435.

w roku szkolnym 1959/60 na 775 wychowawczyń łącznie z kierowniczkami przedszkoli 675 posiadało kwalifikacje. Poprawił się więc wskaźnik kwalifikacji kadry o ponad 12%. Rozszerzono formy opieki przedszkolnej o ogniska, w których w roku szkolnym 1959/60 według danych z 31 XII było 1336 dzieci. Nowe formy wychowania przedszkolnego, jak np. wspomniane ogniska przedszkolne, czy też przedszkola przy szkołach podstawowych prowadziły szerszą działalność dopiero w okresie późniejszym²⁰.

Analizując rozwój wychowania przedszkolnego w omawianym okresie należy stwierdzić, po pierwsze, że na przestrzeni prezentowanego 10-lecia wzrost ilościowy przedszkoli był raczej niewielki i wynosił 20 placówek. Dynamika wzrostu była znacznie większa w okresie realizacji planu 6-letniego (od 397 placówek w 1950 roku do 460 w 1955 roku).

TABELA 8. Porównanie stanu wychowania przedszkolnego w latach 1955–60

Lp.	Rok	Przedszkola			Dzieci w przedszkolach			Wychowawczynie
		ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś	
1.	1955	460	115	345	18 053	8 240	9 813	737
2.	1960	416	126	291	19 033	10 044	8 989	805

Źródło: *XX lat województwa kieleckiego w liczbach*, Kielce 1964, s. 310; *Województwo kieleckie w liczbach...*, s. 435.

W ciągu następujących pięciu lat liczba przedszkoli zmalała do 416, o czym świadczy stan z 1960 roku (tabela 8). Widać z tego jak trudno było w tej dziedzinie osiągnąć stały wzrost szczególnie w sytuacji, gdy różne były warunki rozwoju i zasady finansowania. Należy podkreślić, że zmniejszenie się liczby przedszkoli dokonano się głównie kosztem wsi (z 325 w 1950 roku do 291 w 1960 roku). W analogicznym okresie obserwujemy wzrost omawianych placówek w miastach z 72 do 126. Zdecydował o tym głównie rozwój przemysłu i postępująca z tym urbanizacja regionu.

²⁰ Archiwum KOiW, Statystyka przedszkoli za rok 1959.

Podobne wnioski rysują się, gdy porównamy liczby dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym. W sumie liczba dzieci wzrosła w prezentowanym dziesięcioleciu z 16 480 do 19 033. O ile jednak w miastach w latach 1950–1960 liczba dzieci wzrosła prawie dwukrotnie (od 5356 do 10 044), na wsiach zmalała w tym czasie o ponad 2000 (od 11 124 do 8989).

Wydaje się także, iż zjawisko wzrostu liczby dzieci objętych opieką przedszkolną w skali całego województwa w analizowanym okresie (mimo zmniejszania się liczby placówek) świadczy o stabilizacji sieci i lepszym dostosowaniu sieci do faktycznych potrzeb poszczególnych środowisk. Nie zmienia to faktu, że w omawianym okresie charakterystyczna była wzrastająca różnica w dziedzinie wychowania przedszkolnego między miastem a wsią.

Pozytywnym zjawiskiem powyższego okresu jest stałe podnoszenie kwalifikacji kadry pedagogicznej placówek przedszkolnych, nastąpił 5-krotny wzrost kadr kwalifikowanych. Wpłynęło to na poprawę poziomu pracy pedagogicznej w tych placówkach.

Również pozytywnie ocenić można wysiłki władz oświatowych w porządkowaniu strony prawnej i organizacyjnej funkcjonowania placówek wychowania przedszkolnego. Jednym z dowodów jest opracowanie w 1951 roku pierwszych po wojnie programów oraz wydanie przez resort oświaty wielu zarządzeń regulujących organizację przedszkoli. Zostały one po uporządkowaniu wydane w 1958 roku w formie załącznika do zarządzenia Ministra Oświaty.

W niniejszym artykule zasygnalizowano jedynie niektóre problemy wychowania przedszkolnego, zwracając uwagę na ich sieć, rozmieszczenie i problemy organizacyjne. Trzeba pamiętać, że całościowe przedstawienie tej tematyki przekraczałoby kompetencje historyka oświaty i wychowania, gdyż z funkcjonowaniem interesujących nas placówek wiążą się także zagadnienia programowe, ich ocena oraz szereg innych problemów składających się na całość pracy opiekuńczo-wychowawczej. Na omówienie tych zagadnień z perspektywy historycznej nie pozwalają braki w źródłach lub ich niedostępność dla badaczy.